

Repozycjonowanie islamu:

trajektorie władzy muzułmanów między imperiami a państwami (post)jugosłowiańskimi

Pomimo że islam na Bałkanach pojawił się wraz z ekspansją imperium osmańskiego, przez co w popularnej wyobraźni wciąż bywa kojarzony z obcością, muzułmanie pochodzący z tego terytorium reprezentują islam natywny dla Europy i samych Bałkanów.

Pojęcie islamu na obszarze (post)jugosłowiańskim dotyczy nie tylko samej religii monoteistycznej, cywilizacji islamu czy kilkuset lat historii regionu, ale i przeżywanej rzeczywistości: kulturowej, religijnej i politycznej, która odnosi się do wyjątkowo zróżnicowanej populacji nieomal 8 milionów muzułmanów zamieszkujących całe Bałkany. Obejmuje zróżnicowane językowo i etnicznie grupy: Albańczyków z Czarnogóry, Kosowa i Macedonii, słowiańskojęzycznych Muzułmanów (głównie Boszniaków) z Bośni, Czarnogóry czy Serbii, macedońskich Torbeszy, a także Romów, Pomaków i Turków. Bałkańscy muzułmanie identyfikują się z różnymi denominacjami islamu (sunnizm, szyizm, sufizm), podlegają odrębnym instytucjom, zaś ich wyznanie często przekłada się na polityczność ich działań i wyborów, a także wyrażanej tożsamości.

Projekt ma na celu zrozumienie, jak zmieniała się rola i pozycja muzułmanów w państwach Europy Południowo-Wschodniej: od czasów rozpadu imperium osmańskiego i ekspansji monarchii austro-węgierskiej przez rozwój państw narodowych na Bałkanach, utworzenie Królestwa SHS/Jugosławii i Jugosławii socjalistycznej, po współczesne państwa postjugosłowiańskie. Obszarem zainteresowania są więc: tereny Bośni i Hercegowiny, Chorwacji, Czarnogóry, Kosowa, Macedonii Północnej, Serbii i Słowenii. Przyjrzenie się tym terytoriom pozwoli zbadać, jak społeczności muzułmańskie zyskiwały, traciły i negocjowały władzę oraz dostęp do niej, zmapować zmiany od 1878, kiedy to Habsburgowie przejęli dotychczasowe władze Osmanów, aż po 2024, kiedy to Komisja Europejska ogłosiła unijny pakiet rozszerzeniowy Bałkany Zachodnie, włączając tym samym perspektywicznie w struktury europejskie państwa zamieszkiwane od stuleci przez istotne, natywne dla Europy mniejszości (i większość w przypadku Kosowa) wyznające islam.

Zamiast przedstawiać islam wyłącznie jako „problem” lub obiekt badań, projekt oddaje głos samym muzułmanom: duchownym, politykom, dziennikarzom. Badania obejmują teksty pochodzące z prasy muzułmańskiej, dokumenty religijne, akty prawne oraz wypowiedzi parlamentarzystów na przestrzeni niemal 150 lat, powstałe i spisane w różnych językach regionu (serbochorwackim, albańskim, macedońskim, tureckim, romskim). Do ich analizy wykorzystane zostaną zarówno narzędzia humanistyczne (krytyczna analiza dyskursu), jak i nowoczesne metody cyfrowe (np. automatyczne tagowanie semantyczne). Unikatową wartością projektu jest m.in. przyjrzenie się korelacji między lokalną interpretacją szariatu a aktami prawa krajowego oraz wprowadzenie do analizy i interpretacji naukowej pojęć muzułmańskich, dzięki czemu projekt skuteczniej wyjaśnia zróżnicowane w czasie i przestrzeni rozumienie władzy przez mniejszości muzułmańskie natywne dla badanego obszaru. Należy przy tym pamiętać, że muzułmanie potrafią się różnić i rywalizować o dostęp do silniejszej pozycji politycznej nie tylko z niemuzułmanami, ale przede wszystkim między sobą: bogatsi z biedniejszymi, mieszkańcy miast z mieszkańcami obszarów wiejskich, mężczyźni z kobietami, a także grupy uznawane za bardziej ortodoksyjne z heterodoksyjnymi. To wszystko ma wychwycić i uwypuklić zaprojektowanie badania w sposób, który włączy do analizy porównawczej głosy zazwyczaj wykluczane (np. muzułmańskie społeczności romskie).

Projekt pokaże zatem, jak pod wpływem rozmaicie kierunkowanych polityk wyrażanych kolejnymi zmianami systemów i reformami prawnymi zmienia się relacja mniejszości muzułmańskiej względem siebie nawzajem, niemuzułmanów oraz samego państwa – co również zawiera się w pojęciu trajektoria władzy.

Temat projektu jest szczególnie aktualny: islam jest dziś często przedstawiany w Polsce i Europie jako obcy lub konfliktogenny. Projekt zamierza pokazać, w jaki sposób muzułmanie na obszarze (post)jugosłowiańskim byli aktywnymi uczestnikami życia publicznego, dostosowywali się do zmieniających się warunków politycznych i odgrywali ważną rolę w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego, uwzględniając przy tym pozycję kobiet czy mniejszości marginalizowanych przez państwo. Wyniki badań pomogą lepiej zrozumieć, jak religia i prawo mogą współistnieć w pluralistycznych społeczeństwach, a w przyszłości – potencjalnie – wspierać tworzenie polityk wobec mniejszości religijnych i etnicznych w sposób bardziej świadomy, lepiej przemyślany i bardziej społecznie korzystny.